

سیاهه‌ای از سیاهکاری

نسخه‌های خطی ساقط شده از مجموعه کتابخانه مجلس

احسان‌الله شکراللهی^۱

چکیده:

حفاظت منابع موجود در هر مجموعه از اهم فعالیت‌های کتابخانه‌هاست. تاکید بر حفظ منابع در خصوص برخی از انواع، از اهمیت بالاتری برخوردار است. نسخه‌های خطی به دلیل منحصر به فرد بودن همچون اسناد بالاترین درجه اهمیت را از نظر حفاظت فیزیکی و نیز جمع‌داری اموال داراست. در نوشته حاضر گوشه‌ای از عملکرد مسئولین مجلس شورای ملی در خصوص اهدای برخی نسخه‌های خطی به گروه‌های بازدیدکننده و میهمان مورد انتقاد قرار گرفته و فهرست این آثار به همراه اسناد مربوطه در معرض قضاوت خوانندگان قرار گرفته است.

در اختیارم قرار گرفت. یکی از این اسناد نامه‌ای است از سوی رئیس اداره محاسبات مجلس شورای ملی خطاب به مدیر وقت کتابخانه در سال ۱۳۱۳ (مرحوم یوسف اعتصام‌الملک)، و در آن چهار نسخه اهدا شده از سوی رئیس وقت مجلس به چند شخصیت سیاسی مشخص گردیده تا از دفتر ثبت کتابخانه موضوع شود (ظاهراً یعنی مشخص شود که از مجموعه خارج شده). سه سند دیگر هم صورتجلسه‌های هیأت رئیسه مجلس شورای ملی برای اهدای سه نسخه به سه نفر شخصیت سیاسی بازدیدکننده از مجلس است. نسخه‌های مذکور که از نفیس‌ترین آثار کتابخانه به شمار می‌رفتند به ترتیب تاریخ اهدا هفت قلم به قرار ذیل بودند:

۱. دیوان انوری به شماره ۳۲۶۲ که در تاریخ ۱۷ اردیبهشت سال ۱۳۱۱ به رابیندرانات تاگور شاعر و فیلسوف هندی اهدا شد.

۲. دیوان عاشق اصفهانی به شماره ۳۵۵۵ که در تاریخ ۱۷ اردیبهشت سال ۱۳۱۱ به آقای دینشاه ایرانی اهدا شد. (احتمالاً او هم به همراه تاگور از مجلس و کتابخانه آن بازدید نموده است و عکسی از این بازدید احتمال مزبور را تأیید می‌کند).

۳. دیوان حافظ به شماره ۳۵۵۴ که در تاریخ ۲۱ آبان سال ۱۳۱۳ به گوستاو آدولف ولیعهد کشور سوئد اهدا گردید.

۴. مرقع حاوی ۳۲ تصویر رنگی به شماره ۳۶۲۱ که در تاریخ ۲۱ آبان ۱۳۱۳ به پرنسس لوئیز همسر ولیعهد سوئد اهدا گردید.

۵. یک جلد قرآن مجید به شماره ۲۶۷۴۴ که در تاریخ هفتم فروردین سال ۱۳۲۹ به محمدطاهر شاه پادشاه افغانستان اهدا شد.

۶. یک جلد قرآن مجید به خط میرزا احمد نیریزی به شماره ثبت ۳۹۴۳ و شماره فهرست یک (۱) که در تاریخ اول مرداد سال ۱۳۳۴ به ملک مسعود پادشاه کشور عربستان اهدا گردید.

۷. دیوان حافظ بخط میرزا لطف‌الله خوشنویس که از مرحوم

در شماره دوازدهم از سال نهم مجله ارزشمند «جهان کتاب» (پی‌آیند شماره ۱۹۲) در حال مطالعه نثر دلکش جناب جویا جهانبخش در معرفی جلد نخست گرامی‌نامه «نسخه‌پژوهی» اثر ارزنده دوست فاضل جناب آقای حافظیان بابلی بودم، که به مطلب جالبی برخوردیم با عنوان «بایسته‌های پژوهشی» که گفتاری است از آقای حسین متقی، و در آن از «فهرست نسخه‌های مفقود شده در کتابخانه‌ها» سخن به میان آمده است. ایشان در این گفتار ارزنده آورده‌اند:

«شماری از نسخ خطی، زمانی در کتابخانه‌های خاص بوده‌اند و بنا به عللی همچون جنگ، سرقت، حوادث طبیعی و... امروز وجود ندارند. به عنوان مثال در سالهای پیشین نسخه‌هایی از کتابخانه ملی (مرکزی) تبریز به سرقت رفت؛ نسخه‌های خطی بسیاری در جنگ جهانی دوم از کتابخانه دولتی برلین مفقود شد، که گفته شد در جنگ نابوده شده است؛ نسخه‌هایی در کتابخانه اسکوریا در اسپانیا که در زمان تهیه فهرست نخستین (۱۷۷۰م) موجود بود... در فهرستی که در ۱۹۲۸ [منتشر شد] موجود نیست [که] متأسفانه در کتابشناسی‌ها همچنان به این نسخه‌ها ارجاع داده می‌شود. مناسب است فهرستی از این کتب مفقود و یا جابه‌جا شده همراه با ثبت تفصیلی اطلاعات آنها تهیه شود» (ص ۷۰۲).

نگارنده پس از خواندن این مطلب مهم، در جهت تأیید و اجرای پیشنهاد مطرح شده، به اندیشه فرو رفت و به یاد آورد که استاد عبدالحسین حائری نیز قبلاً به او تأکید فرموده بودند: «در کتابخانه مجلس مواردی از اهدای نسخ خطی به دیگران سابقه دارد که لازم است برای رفع ابهام به اطلاع عموم اهل تحقیق برسد تا غبار فراموشی آن را از حافظه تاریخ محو نکند و به عنوان سندی از خیانت برخی معرضان، و بی‌خبری برخی خامان، و سهل‌انگاری شماری از مسئولان در جایی ثبت و ضبط شود». عزم را برای انجام امر استاد جزم کردم و پس از یافتن یادداشت‌های قبلی خود با کمک همکار ارجمند بخش خطی سرکار خانم صیدیه اسناد مربوطه به این نسخه‌ها

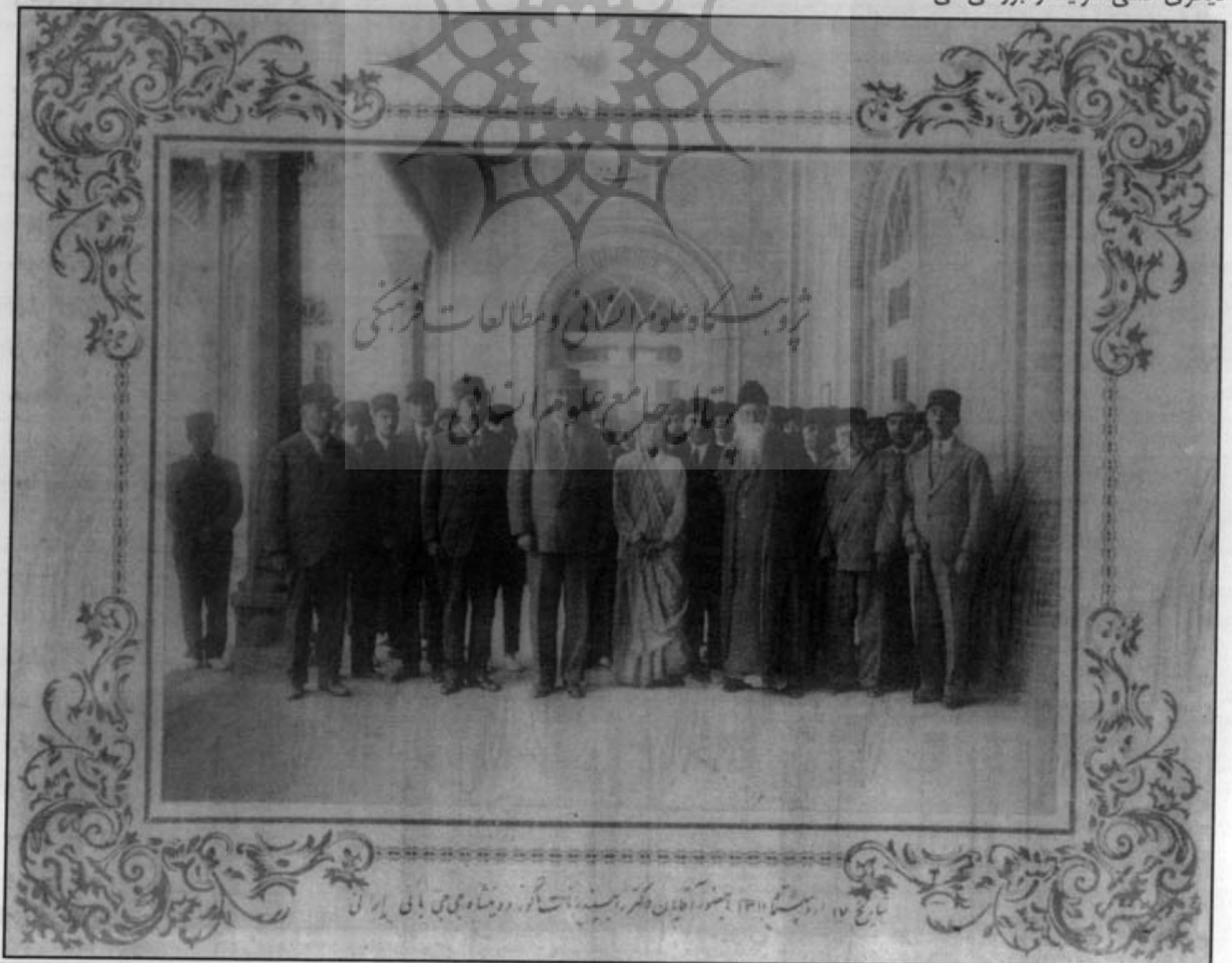
خلخالی خریداری شده بود به شماره ثبت ۳۵۵۲۲ که در تاریخ ۲۹ شهریور سال ۱۳۳۴ به جلال بایا رئیس جمهور ترکیه اهدا گردید. همان گونه که ملاحظه می‌شود گلچینی از نسخه‌های نفیس و کم‌نظیر گنجینه کتابخانه مجلس که ذخیره فرهنگی یک ملت و تمدن است به کسانی اهدا شده که اکثراً سمت‌های سیاسی داشته‌اند و چه بسا نسخه‌های مزبور در همان روز یا فردای آن به فراموشخانه ذهن ایشان سپرده شده باشد.

حتی نام پرآوازه تاگور شاعر بزرگ هندی که از جهت فرهنگی در سطح جهان شناخته شده است نیز نباید ما را راضی کند که یکی از ذخایر فرهنگی خود را بخاطر بازدید او از ایران به وی اهدا کنیم، حتی اگر از آن اثر خاص نسخه‌های مکرر هم در کشور موجود باشد. این شبیه آن است که کسی رضایت بدهد فرزندش را به دیگران بسپارد تا آنها نقش والدین وی را بازی کنند. به نظر نگارنده این نهایت بی‌غیرتی فرهنگی فرد یا افرادی است که رضایت به چنین عملی می‌دهند. شاید گفته شود شرایط آن روز را نیز باید در نظر گرفت و آنگاه ابراز عقیده کرد؛ اما آیا در مورد هدیه کردن فرزند به دیگری کسی شرایط را بررسی می‌کند؟

هر نسخه خطی فرزندی گرانمایه از مادر وطن است که باید آن را بر سر چشم گذاشت و از هر آسیبی مصون داشت. در احیاء و انتشار آن کوشید و از بهره مادی آن چشم پوشید.

در مورد بند ششم این سیاهه از سیاهکاری که نخستین اثر معرفی شده در فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس و تبرکاً نسخه‌ای از کلام‌الله مجید بوده باید گفت بی‌شرمی و وقاحت عامل یا عاملان این خیانت تا آنجا است که قابل تحمل نیست. حاتم‌بخشی از کیسه بیت‌المال وقتی تنها جنبه مالی داشته باشد آنقدرها داغ بر دل نمی‌نهد، اما وقتی دیده می‌شود از گنجینه گرانبهای ذخایر فرهنگی و میراث ماندگار دینی و هنری ما نسخه‌های ناب را گلچین می‌کنند و به دیگران می‌بخشند و مخصوصاً نسخه‌ای از قرآن مجید که به عنوان تیمن و تبرک در صدر همه آثار مجموعه درج شده به تاراج مجیزگویان می‌رود جان انسان آتش می‌گیرد و آشوب در روان آدمی می‌افتد.

اجازه بدهید این بی‌نظمی اخلاقی را به تازیانه سخن منظوم بگیرم تا اندکی از اندوه نهفته در دلم را بتوانم التیام بخشم:

از تکت‌های ز نان جوین بدون قدر

تا آن جواهری که به پولاد سفته‌اند

اُف بر هر آن که مال کسی را هبا کند

هرچند مال چرک کف دست گفته‌اند

* * *

آن را که حق یک تن تنها کند تباه

باید گرفت و سخت سرجای خود نشاند

اما کسی که مال گروهی دهد به باد

باید به دادگاه عدالت ورا کشاند

* * *

حالا اگر ذخیره فرهنگ ملت‌ی

تاراج رفت تا بخورد عمر نان و آب

با هیچگونه ثروت و گوهر نمی‌توان

پاسخ به زید داده و شد فارغ از عیب

* * *

ای کاش لحظه‌ای که کسی سعی می‌کند

از راه کج تنور جهان گرم باشدش

از حشر هم اگر نبود ترس در دلش

از نسل بعد خویش کمی شرم باشدش

* * *

این هفت نسخه‌ای که به دست رئیس وقت

وقف خوشامد دو سه مهمان خاص گشت

دلها تپید تا برسد دست اهل دل

اما ز دست رفت و دگر نیز برنگشت

نوع [۵۸]

تاریخ ۱۳۱۳

مجلس شورای ملی

اداره کتابت کتب

در دست محرم کتابخانه مجلس شورای ملی
 در اثر خبر مورخه ۲۵ اردیبهشت ۱۳۱۳ جناب آقای دکتر آتاپور مدیر مکتب عالی در تبریز
 معضد ذییر که در طرف مقام ریاست علمیه تبریز به این امر است در دفتر کتابت کتب
 کتابخانه در ضمیمه شد قلمن فرامید لطفاً در دفتر ثبت کتابخانه نیز صادر فرمایید
 ۱. درین انور حطی ۳۲۶۲ به نای دکتر آتاپور
 ۲. درین عاشق صیقلی ۳۵۵۵ به نای آتاپور
 ۳. درین حافظ حطی ۳۵۵۴ به حضرت دلالا دلپور
 ۴. مرقع حکمران ۳۳۳ تصور ریگ ۳۶۲۱ به رئیس کتب خانم دلالا حضرت دلپور

۴۱۱
درین اثر در ۳۲۶۲
تاریخ ۱۷ اردیبهشت
۱۹۴۲ به آرشاد
دارد

۱۱۳۹
نمونه
صفحه ۷۱

۴۱۰
درین اثر در ۳۵۵۴
تاریخ ۲۱ اردیبهشت
۱۹۴۴ به آرشاد
دارد

۱۹۴۱
نمونه
صفحه ۷۴

درین اثر در ۳۵۵۵
تاریخ ۱۷ اردیبهشت
۱۳۱۱ به آرشاد
دارد

۱۹۴۶
نمونه
صفحه ۷۴

درین اثر در ۳۶۲۱
تاریخ ۲۲ اردیبهشت
۱۳۱۴ به آرشاد
دارد

۱۹۴۷
نمونه
صفحه ۷۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

رتال جامع علوم انسانی

۱۴۰۰

مجلس شورای ملی

اداره

۱۲۵

۱۹/۵/۵۴

نمونه (۵۸)

«هدیه رئیس مجلس شورای عالی در جلسه مورخه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۳۴»
 «تقدیر شریف و عالی حضرت ملک سعید پورته که در سال بعدی مجلس شورای عالی
 در صدد تکلیف و تکلیف در تمام امور علمی و فرهنگی که در سال
 ۱۳۳۱ به جهت کثرت شده و در وقت کتاب مجلس شورای عالی تهران
 شده و در آن وقت خیرات و عطا شده از طرف مجلس شورای عالی ایران کرد»

کهر صفا
 پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

۸۵
پست بانک

شماره دفتر نماینده
تاریخ ۱۳۲۹/۱/۲۱
جزوه دان یوشه
پیوست

مجلس شورای ملی
کارپردازی

نویسنده
تاریخ نوشتن
یا کتوبس کننده
تاریخ یا کتوبس

اداره

زودت صورت مجلس قرآن تقدیر بابت افتتاح مسجد ملی و تدوین مرسوم زودین ۱۹

هیئت رئیسه مجلس نماینده و شورای عالی
 در آبان ماه ۱۳۲۹ در تهران تشکیل و نهایتاً در تاریخ ۱۰ فروردین
 مجلس نماینده و شورای عالی در جلسه پنجم (شماره ۱۰۷۴۴) که در
 تهران در محل اجتماع معتمدین و ارباب علم و ادب و در
 بیچ ایران فرزانگی و صیقلی و در سال ۱۳۲۹ در تهران
 و عهدینان، عبدالحق قبال

جناب آقای دکتر معتمدی، رئیس مجلس شورای عالی، در تاریخ ۲۴ فروردین ۱۳۲۹ در تهران
 در جلسه پنجم و بر پایه شرفی و دستور پذیرائی از معتمدین و کتوبس کنندگان و تدوین مرسوم
 ۱۳۲۹/۱/۲۱ اداره و تقریباً آنجا
 ۹۹۳ و ۹۹۴ شماره است

تاریخ ۳ / ۷ / ۱۳۳۴

۱۴۴

نمونه (۵۸)

اداره دفتر

بهت ششم مجلس شورای ملی در جلسه مورخه ۲۹ شهریور ۱۳۳۴ لغت کلمات
 بنام حضرت آیت الله العظمی آقا میرزا محمد باقر خراسانی
 که در این مجلس حاضر بودند و در این جلسه حضرت آیت الله العظمی
 آقا میرزا محمد باقر خراسانی در این باب فرمودند که این لغت
 آن در زمان شاهنشاهی قاجاریه در سال ۱۲۸۱ هجری قمری
 در طهران در کتبخانه مجلس شورای ملی موجود است و این لغت

۸۷
سازمان اسناد و کتابخانه ملی

آیت الله العظمی آقا میرزا محمد باقر خراسانی
 آیت الله العظمی آقا میرزا محمد باقر خراسانی
 آیت الله العظمی آقا میرزا محمد باقر خراسانی
 آیت الله العظمی آقا میرزا محمد باقر خراسانی